

Ávvudeamit:

Waren Sardne

ja eará árra sámi áviissat

2010:s ávvudeimmet ahte lei čuohte jagi áigi go vuosttas sámi girji ilmmai. Boahhte jagi gis ávvudat ahte lea čuohte jagi dassá go vuosttas sámi romána ilmmai, ja nu joatkit ávvudemii guin gitta 2017 rádjái, goas šaddet stuorra gudni-ávvudeamit *Elsa Laula Renberg* (1877–1931) dehálaš bargguid mui-tun. Seammá jagi lea muđui 500 jagi reformašuvnna rájes. 1917:s geavahii dovddus báhppa *Jens Otterbech* (1868–1921) ovttas oahpaheaddjiin Johs. Hidle jus-te 400 jagi ávvudeami reformašuvnna rájes liiban alm-muhit hui kritihkalaš girjji dáruiduhttima birra Finn-márkkus. Reformašuvnna lei ee. dehálaš gáibádussan beassat atnit álbmoga iežas giela girkus ja sártniin, ii ge latiinnagiela. Otterbech guovttes oaivvildeigga ah-

te sámegiella lea sámi álbmoga giella ja galggai dan dihtii geavahuvvot oahpahusas ja girkus. Otterbecha sámegiela bealušteapmi dáiddii ge leat okta sivain dasa go ii goassige válljejuvon bisman Norggas. Son ieš ii lean sápmelaš, muhto lei lohkan ja oahppan sámegiela. Lea miellagiddevaš fuobmát mo sámi oddaset historjjás mánga njunušolbmoo leat bargan sámegiela ja -kultuvrra ovddas seamma áigge go sii leamaš hui ángirat kristtalaš oskku ovddidit.

LAPP VAI SÁMI

Nu lei dilli maid dá máttasámi áviissa **WAREN SARDNE** vuosttas doaimmaheaddji, *Daniel Mortenson*, guovdu. Mortenson lei ángiris sámi áššiid ovddideaddji, ja lei

Martin Jonassen, Daniel Mortenson ja John Eliassen. Dát 3 albmá fitne 1908 gonagas Haakon 7. guossis čilgemin sutnje máttasámi boazodoalu váttisvuodaid. Gonagas guldalii dárkilit ja lohpidii ahte ášši galgá guorahallot.

ge njunnožis ásaheamen *Lappernas Centralförbund* 1904, seammás go lei fámoláš sárdnideaddji gii barggai ovddidit kristtalašvuoda sámiid gaskkas. Diibmá lei čuohte jagi áigi das rájes go **WAREN SARDNE** ilmmai vuosttas geardde. Daniel Mortenson lei Rørosas dahje Plassjes eret, ja son elii 1860–1924. **WAREN SARDNES** lei vuolletihhtelin dárogillii “*Underretning fra fjeldet*” ja gohčoduvvui vuosttas jagi *Lappernes organ*. Jagi mannjá šattai namman *Finnernes organ*. Ja goalmát jagi gis *Samisk blad*. Nammaválljen speadjalastá ságastallama mii lei álgo 1900-logus makkár namahusa geavahit sápmelaččaid birra. Imaš lea registreret ahte *Isak Sabba* (1875–1921) oaivvildii ahte dážat ožžot ieža mearridit manin gohčodit sápmelaččaid dárogillii – jogo sa-

me, lapp dahje finn – ja čállá breavas professor *Yngvar Nielsenii*, man korrespondánssa **WAREN SARDNE** nr. 17, 1911 almmuha, ahte su mielas ii leat *lapp*-sátni fuonuheadji, muhto lasiha ahte buot buoremus su mielas livččii jus geavahuvvogoadášii *sámi*-namahus. Prof Nielsen gal oaivvilda ahte galggašii heaitit atnimis lapp-sáni. Son oazžu nana doarjaga ángiris áviisačállis, *Edvard Masoni*, gii ieš lei sápmelaš ja oahppan almái. Son lei ee. leamaš miššunáran Kiinnas. Muđui eai gávdno nu olu diedut su birra, muhto čálii goit viššalit **WAREN SARDNES**, ja adnui áiggistis sámi oainnuid nana bealušteaddjin.

Anders Larsen ja vieljaidisguin.

Lappernas egen tidning (1904–05) doaimmaheaddji *Torkel Tomasson* (1881–1940) čállá *Samefolkets egen tidning* vuosttas nummiris 1918 ahte sámít lea dat álbmot maid ruottilaččat gohčodit lapp, muhto álbmot ieš gohčoda iežas sápmelažžan. Tomasson hálidii atnit sámi-nama dan dihtii go dasa eai lean čatnasan seammá negatiiva guottut go lapp-nammii. Sámi-doaba baicce ovddasta positiiva čavalaivuoda álbmoga historjjá hárrái, son čálii. Tomasson barggai *Samefolkets egen tidning* doaimmaheaddjin 1918–1940. Áviissas son čálii mánja artihkkala máttasámi kultuvrra birra, dávjá vuolgga-huvvon árbevirolaš muitalusain ja oskkus. 1960 šattai áviissa namman dušše Samefolket.

OSKU JA POLITIHKKA

1898 vuodđuduvvui *Nuorttanaste*, mii lea áidna sáme-giel bláddi mii ain almmuhuvvo álgonamain ja seammá áigumušain go álggu rájes. Dan vuosttas doaimmaheaddji lei Gustav Lund (1862–1912), gii lei Friijagirku sárdnideaddji ja gii lávii gielkágeasi johtit sárdnemátkkiid. Danin gohčodedje su gielkábhappan. *Nuorttanaste* lea jagi 2000 rájes vuodđudus man stivraáirasiid nammadit ee. Sámi girkoráddi ja Sámemišuvdna. Dat

leamaš álo kristtalaš bláddi, muhto lea maiddá čállán máilmmálaš áššiid birra – ovdal eanet go dál. 1899 rájes almmustuvai njeallje jagi *Sámi Ustib*, mii lei ovdasmanni *Lappernes Ven*-bláddái, mii ilmmai vuosttas geardde 1910, ja man namma maŋgelis šattai *Samenes Venn*. Bládi vuosttas doaimmaheaddji lei beakkán Jens Otterbech.

WAREN SARDNE lea hui miellagiddevaš sisdoalu dá-fus. Das leat odđasat, lohkkiiidbreavat, historjjálaš čilgehusat artihkal-hámis, mátkemuitalusat, cukcasat, almmuhusat ja smávva notisažat seahkalaga. Dávjá dead-dila maid artihkkaliid mat leat eará áviissain leamaš, go dainna lea sámi guoskevaš sisdoallu. Áviisa hálidii čuvget lohkkiiidis sámi historjjá ja kultuvrra birra, muhto seammás almmuhit sihke sisriikka ja olgoriikka áššiid. Moatti áviissas namahuvvojit maiddá indiána áššit, ee. ahte lea ásahuvvon áigečála vida indiána čeardda várás. Áigečállaga mihttun lea dahkat indiánaid buorre amerihká boargárin ja jávkadahttit sin vuostehágu vilges olbmuid vuostá. Ii oro vuos báitimin čada álgoálbmot-solidaritehta nu sakka go ášši dušše almmuhuvvo odasin

Johan Falkberget.

almmá makkár ge kommentára dahje buohtastahttima haga álgoálbmot-dimensuvnna hárrái.

Sámi organiseren lei hui guovddázis, ja áviisa almmu-hii ge gos ja goas ain ledje sámi čoahkkimat. Dávjá lei Daniel Mortenson ieš sihke lágideaddjin ja sárdnidead-djin dáid čoahkkimiin, muhtumin ovtas Elsa Lau-lain. Vuosttas nummiris čállá Mortenson mii áviissa ul-bmil lea, ja deattuha das sihke vuoigatvuodarahčamiid ja politihkalaš organiserema. Doaimmaheaddji goit diehtá ahte lohkkat dáhttot eará ságaid maid, de son prente sihke divttaid ja mitalusaid. Áviisa lea garrasit jugešvuoda vuostá sámiid gaskkas. Jo goalmmat num-miris lea hui ahkidis dikta-mitalusaš eadni ja gándda birra geat vuordiba isida ja áhči boahitit ruoktut, muh-to son baicce ájahaddá juhkanstobus, ii ge muitte iežas bearraša.

HAMSUN, FALKBERGET JA ELSA LAULA

Odđajagimánu 21. b. 1911 lea unna notisa *Stockholm Dagblad* birra, mii 15.1. lea almmuhan artihkkala maid *Knut Hamsun* lea čállán *Johan Turi* girjji birra. Stock-holm áviisa vuostálastá ahte Hamsun seaguha iežas

boazodoallošiehtadallamiidda Norgga ja Ruota gaskkas, ii ge liiko Hamsun čuoččuhussii ahte Ruotta lea bákkohan sápmelaččaid Norgii go leat váldán sin eatna-miid.

Nubbi beakkálmás gean bihtá deaddiluvvo **WAREN SARDNES**, lea *Johan Falkberget*. Son čállá artihkka-la, mii čielgasit doarju sápmelaččaid. Artihkal vuost idii *Social-Demokraten*-nammasaš áviissas ja dasto **WA-REN SARDNES** 19.2.1910. Falkberget, gii lei dalle šaddamin dovddus norgalaš girječállin, oaivvilda ahte sápmelaččat fertejit organiseret iezaset, ja atná dan okta-vuodas **WAREN SARDNE**-áviissa hui dehálaš diehto-juohkingaskaoapmin. Son rábmno Daniel Mortenson barggu, dadjá ahte su sániin lea sihke jierbmi ja bastil-vuohta. Falkberget joatká: Áviisa dolvojuvvo čuoigiid ja eará fivrrolaččaid mielde menddo váriide. "Galggat bere oaidnit ahte áviisa buktá kultuvrra sámi gođiide. Ja kul-tuvrras lea fápmu!"

Elsa Laula čálii mátkkiidis birra **WAREN SARDNES**. Son álo álggahii čállosiiddis cealkagiin: "Broder i virk-somheten! Jubmelen rafe". Cuonjománu 1910 son mui-

Gonagas Haakon.

tala mátkki birra ruoktut Helgelándii manjil hui bures lihkostuvvan sámi deaivvadeami Namsosis. Mátkebreavas son muittašaddá man somá lei oahpásmuvvat odda olbmuiquin, ja man ahkit lea fas earránit sis nu farga. Dattege, son čállá, go jierbmi čilge dovdduid, de nu han lea ge eallin: deaivvadit ja earránaddat. Muhto okta goit báhcá duohtan, Laula čállá: "Vare mii buohkat, boarrásat ja nuorat, sámi čerdii gullevaččat, ovtas barggašeimmet sámi álbmoga buorádusa ovdii." Dát buorádus, Laula oaivila mielde, lei vuosttažettiin sosiálalaš ja politihkalaš, muhto maiddá vuoiñjalaš.

1910-JAGIT MUITTUHIT 1970-JAGIID

Mánnga láhkai muittuhit 1900-álgojagit 1970-jagiid sámi áššiid ja politihka ángiruššama hárrái: sámi searvit ja diehtajuohkingaskaoamit ásahevvojedje miehtá Sámi, ja olbmuid gaskkas lei hirbmat beroštupmi ovdidit sámi áššiid. **WAREN SARDNE** buvttii guhkes ja vuđolaš referáhtaid čoahkkimiin, omd. go *Helgeland samiske forening* vuodđuduvvui 1.10. 1910. Dalle šadde guokte sámi searvvi Helgelándii, go ovdalis lei jo Elsa Laula ásahe *Brurskankens lappeforening*. Daniel Mortenson čálii olu breavaid dáža eiseváldiide, ja bovdejuv-

vui audiensii *gonagas Haakon* 7. lusa. Doppe son finai fárrrolaga guvttiin earáin 26.10. 1908. Duot nuppi guovttes leigga *John Eliassen Boere* ja *Martin Jonassen*. Guokte beaivvi ovdal sii ledje deaivvadan eanadoalloministtariin ja stáhtaministtariin ákkastallan dihtii ahte sápmelaččat ieža berredje beassat mielde evttohuvon sámekommišuvdnii. John Eliassen Boere (1840–1918) lei hui dovddus guovžabivdi gii lei báhcán lagabui 50 guovžža, son lei hui gielalaš, ja dasa lassin vuosttas máttasápmelaččaid gaskkas gii almmuhii čállosa máttasámegillii, nammalassii **WAREN SARDNE**-áviissas nr. 8, njukčamánu 5. beaivvi 1910. Ovdal su diehtit dušše *Anders Fjellner* čállosiid birra, ee. su ávvudikta *Ruota gonagas Carl XIV Johanii*, mii almmuhuvvui álggus máttasámegillii *Supplementsblad til Norrlands Tidningar* Härnösandas 2.9. 1843. Vahku manjil ilmmai hui friija ruotagiel veršuvdna Fjellnera divttas seamma bládis. Sámegiel divttas leat mudui hui olu dat seamma poehtalaš dovdomearkkat go maid gávdnat su Beavvvi mánáid diktemušas.

WAREN SARDNES ledje eanemusat sullii 400 dõalli, mii lei menddo uhccán dasa ahte veadjit doalahit áviis-

John Eliassen manisboahttit su muitobácci luhtte, mii lea ceggejuvvon gudnejahttit beakkánis guovžžabivdi. Mitaluvvo ahte Eliassen okto bážii 49 guovžža, ja ovtta

earáiguin vel dasa lassin 120. Eliassen lei maiddá sáme-politiikár ja ángiris giellaberosteaddji.

sa julggiid alde, de eai mannan eanet go 3 jagi ovdal go áviisa heaittihuvvui. Mortenson iskkai vel oktii áviisii fidnet heakka 1922, ja su bárdni, *Lars*, jotkkii áviissa doaimmahit áhčis jápmima maŋnil gitta 1927 rádjái goas áviisa oalát nogai.

GIRJÁIVUOHTA OVDDEŠ ÁVIISSAIN

Dán oanchis historjjálaš geahčastahkii gullá vel loahpalaččat namahit *Sagai Muittalægje*, man *Anders Larsen* (1870–1949), doaimmahii 1904–1911. Larsen maiddá ásašii vuosttas mearrasámi searvvi ovtta vieljaidisguin 1903, ja dat searvi lei ge vuosttas sámi searvi oppalohkái davviriikkain. Searvvi váldo- ulbmil lei ásašit sámi áviissa, mii ilbmagođii ge jo jagi maŋnil, 1904. 1911 dat heittii boahtimis, de dán ja-

gi lea juste 100 jagi áigi dassá go dat dáhpáhuvai. Buot dáid namahuvvon áviissaid gaskkas dáidiba juste **WARREN SARDNE** ja *Sagai Muittalægje* leamaš dehálemos ja mearkkašahhtisemos. Livččii lean suohtas fidnet buot nummiriid dán guovtti áviissas čohkkejuvvot girjin. Dán áigái han gal dat galggašii leat vejolaš scannen vejolašvuodain. Livččii lean olu oahppamuš otnáš sámi journalisttaide das mo sámi áviissat doaimmahuvvonedje badjel čuohte jagi dás ovdal. Sihke Daniel Mortenson ja Anders Larsen fáttmasteigga hui viidát áššiid ja fáttáid hárrái maid oaivvildeigga gullat ja heivet sámi áviisii.

Vare nu livččii lean min otnáš áidna sámi áviissain ge!